

HERMAN VAN COOPSTAD EN ISAAC JACOBUS ROCHUSSEN TWE ROTTERDAMSE SLAVENHANDELAREN IN DE ACHTTIENDE EEUW

door Ineke de Groot-Teunissen

Naast scheepvaart en nijverheid was in Rotterdam ook de slavenhandel ooit een tak van economische bedrijvigheid waarin goed geld werd verdiend. In dit artikel ga ik slechts kort in op de immorele kanten van deze handel en op de gevolgen ervan voor de slachtoffers. Ik heb me beperkt tot onderzoek en interpretatie van de achttiende-eeuwse, voornamelijk financiële stukken betreffende de firma Coopstad en Rochussen - hierna C&R genoemd - in het Rotterdamse Gemeente-archief. Het archief van C&R is verre van compleet en bovendien eenzijdig van karakter: de bewaarde documenten hebben vaak betrekking op bijzondere gebeurtenissen zoals averij aan een schip, een kaping of een slavenopstand.

De Rotterdamse firma C&R was actief in de rechtstreekse handel op Suriname en in plantageleningen, de zogenoemde negotiaties. De voornaamste bezigheid van C&R was echter de handel in slaven. De drie schepen van de firma Rochussen en Zoonen - de voortzetting van C&R na het overlijden van vennoot Van Coopstad - meegerekend, heeft de firma tussen 1747 en 1777 vijftien slavenreizen uitgereed. Dit komt neer op een gemiddelde van 2,2 slavenreizen per jaar. De totale inkoop in Afrika belooft bijna 23.000 slaven; daarvan zijn er 20.000 in de West - en dan vooral in Suriname - aan wal gebracht. Deze getallen betekenen dat 7,5 procent van de vrije Nederlandse slavenhandel voor rekening van C&R is gekomen, nadat de West-Indische Compagnie (WIC) in 1730 het monopolie op de handel in slaven was kwijt geraakt. Alleen de Middelburgsche Commercie Compagnie (MCC), actief tussen 1732-1803, heeft met een geschatte 15 procent een groter aandeel in de slavenhandel gehad. De Zeeuwse compagnie reedde gedurende haar bestaan 144 slavenreizen uit met een gemiddelde van twee reizen per jaar.¹

De vraag is hoe de heren Van Coopstad en Rochussen kans hebben gezien om hun firma te laten uitgroeien tot de op één na grootste slavenhandelaar van Nederland. Ik zal voor het antwoord op die vraag

aandacht schenken aan de logistiek van de slavenhandel in het algemeen, aan de zakelijke banden en de familierelaties van de beide firmanten en aan de winsten en verliezen van C&R, ook uit andere activiteiten dan de slavenhandel.

De firmanten en hun familie

C&R was, evenals de meeste rederijen in de achttiende eeuw, georganiseerd als een partenrederij. Daarbij brengen de deelnemers - ook inleggers, aandeelhouders of reders genoemd - per reis gezamenlijk voldoende geld bijeen om een schip te kopen, te verzekeren, reisklaar te maken en twee maanden gage aan de bemanning te betalen. De andere kosten worden na afloop uit de opbrengst betaald. Winst of verlies wordt verdeeld naar rato van de oorspronkelijke inleg, part geheeten. De dagelijkse leiding over de onderneming dragen de reders op aan een directie, die vaak uit de initiatiefnemers, ook wel boekhouders genoemd, bestaat. Het voordeel van een partenrederij is dat de deelnemers als eigenaars van parten slechts beperkt aansprakelijk zijn. Ook kunnen zij hun part verkopen en hun beleggingsrisico spreiden door in verschillende schepen en/of reizen deel te nemen.

De slavenrederij lijkt in grote trekken op de gewone partenrederij, met als belangrijkste verschil dat er een veel grotere investering nodig was. De slavenhandel was namelijk een zeer complexe en risicovolle vorm van handel, die zich over drie continenten uitstreekte en zich met een grote verscheidenheid aan goederen bezighield. De uitreding begon met de aanschaf van een schip, dat vervolgens werd beladen met Europese handelswaar. Die lading (ook cargazoën genoemd)

bestond uit vuurwapens en buskruit, textielwaren, aardewerken en metalen gebruiksvoorwerpen, kaurischelpen, kralen en sterke drank. Aangekomen op de kust van West-Afrika, ruilde de kapitein van het schip zijn lading zo voordelig mogelijk tegen negers en soms ook tegen goud en olifantstanden. Daarna zette het schip koers naar Amerika. De oversteek over de Atlantische Oceaan werd de middeltocht genoemd. De menselijke lading heette armazoën; het Nederlands is de enige taal die voor een lading slaven een apart woord heeft ontwikkeld.² In het geval van C&R was de bestemming in het algemeen Suriname, maar als er daar niet voldoende afnemers voor de aangevoerde slaven waren, voer een schip verder naar St. Eustatius of Curaçao. De kapitein verkocht de slaven meestal aan plantage-eigenaren, in ruil voor wissels, contant geld en tropische producten als suiker, koffie, cacao en katoen. Vaak echter was er geen retourlading te vinden en dan zeilden de schepen in ballast terug naar Europa.

In deze handel verdienden de heren Van Coopstad en Rochussen hun geld. Hechte groepsverbanden, handelservaring, kennis van de markt en een ondernemersmentaliteit geënt op samenwerking binnen de familie speelden daarbij een grote rol.

Herman van Coopstad, de oudste firmant, was een van de zes kinderen van Leonard of Leendert van Coopstad en Elisabeth van

Halm die het tot volwassenheid brachten. Hoewel vader Leendert van 1703 tot 1718 regent van het Weeshuis was en in 1719 en 1720 het ambt van schepen bekleedde,³ behoorde het gezin niet tot de Rotterdamse regentenstand, maar tot de 'grote burgerij', een kleine laag van ondernemende en vaak ook vermogende kooplieden die er soms in slaagden tot de elite van het stadsbestuur door te dringen. In dit milieu werd Herman geboren en op 4 november 1708 in Rotterdam gereformeerd gedoopt. Bijna 64 jaar later, op 16 september 1772, stierf hij, eveneens te Rotterdam, als een ongehuwd en geacht man.

Voordat Van Coopstad zich met Rochussen associeerde, was hij vooral actief als reder in de vaart op de Levant. In 1733 vermeldt een notariële acte hem, 25 jaar oud, als medereder voor 1/7 part in de *Maria Geertruy*.⁴ John of Jan Hudig, die in 1729 met Hermans twee jaar jongere zuster Maria Geertruid (1710-1776) was getrouwd en vanaf 1732 zaken deed met zijn zwagers Volkert en Herman van Coopstad, was de boekhouder van deze rederij. Drie jaar later is Herman niet alleen opnieuw medereder voor 1/7 part in de *Maria Geertruy Galei*, maar ook boekhouder van dit schip, dat op Smyrna voer.⁵

Zijn eerste stapje op de maatschappelijke ladder zette Herman van Coopstad, toen hij in 1739 vaandrig werd bij de Rotterdamse schutterij. Hij zou dat gedurende drie jaar blijven. In 1745 werd hij vervolgens tot 'Directeur van den Levantschen Haendel en Navigatie in de Middellantsche Zee wegens Rotterdam' benoemd. Hij woont dan aan het Haringvliet.⁶ Herman van Coopstad was de

aangewezen man voor het directoraat van de Levantse handel. Alle scheepsreizen immers waarin hij toen deelnam, voerden naar havens aan de Middellandse Zee en met name naar Smyrna, en ook na zijn associatie met Rochussen zou Coopstad jaarlijks, met een kleine onderbreking in het begin van de jaren vijftig, een schip naar Smyrna uitreden. Hij bleef directeur van de Levantse handel tot zijn neef Herman Oostendorp in 1771 de functie van hem overnam. De laatstgenoemde vervulde het ambt tot 1801.

Deze Oostendorp was de oudste zoon van Van Coopstads zuster Suzanna. Hij was in de jaren zestig bij zijn oom komen wonen en werkte op zijn kantoor. In 1769 sloot Van Coopstad met hem een contract van 'societijt of compagnieschap', dat per 1 januari 1770 in werking trad.⁷ Het doel van de twee compagnons was het drijven van handel, behalve op Suriname. Oostendorp zou de boeken bijhouden en de brieven schrijven, Van Coopstad de kas beheren. Na het overlijden van de laatste in 1772 zette Van Oostendorp de firma nog een aantal jaren voort onder de naam Van Coopstad en Oostendorp.⁸

In de jaren 1758 en 1759 was Van Coopstad schepen van de stad Rotterdam.⁹ Na 1759 liet hij zich in alle officiële akten steeds oudschepen van de stad Rotterdam noemen, kennelijk in de overtuiging dat een dergelijke titel gewicht in de schaal legde. Een andere nevenfunctie van hem was die van beheerder van de vicarie van Sint Jeroen Martelaar in de Sint Laurenskerk. Als vicaris of hulpprediker bewaarde Van Coopstad het beeld van Sint Jeroen dat bij plechtigheden op het altaar had gestaan, samen met giftbrieven en andere

waardepapieren die tot de vicarie behoorden. Na zijn overlijden lieten zijn executeurs bij de notaris vastleggen dat zij alle bescheiden en goederen van de vicarie aan de nieuwe vicaris hadden overhandigd.¹⁰

Uit het testament dat Van Coopstad tijdens een ernstige ziekte op 17 augustus 1770 liet opstellen, valt een en ander over zijn persoonlijk leven op te maken. Hij was onge-trouwd, maar onderhield nauwe betrekkingen met een weduwe Beurs of Meurs in Gouda, die hij niet onverzorgd wilde achterlaten. Naast een prebende ofwel een jaarlijkse toelage 'bij haren belegt' en 'twee portien in een contract van overleving, ten haren lijve binnen Rotterdam belegt', bedacht hij haar met huisraad als een bed, slaaplakens, kussens, zes bruine stoelen, een spiegel en 'nog eenige meubilen na 't goedvinden van Herman Oostendorp'. Ook Van Coopstads neef, petekind, huisgenoot en compagnon Herman Oostendorp wordt rijkelijk bedeeld. Hij krijgt Van Coopstads aandeel de helft, in twee Surinaamse plantages, Lambaras of Lembaras en Venlo genaamd. De schulden die hij bij zijn oom heeft uitstaan, worden kwijtscholden en hij erft de rest van alle meubelen en de inboedel, gouden en zilveren voorwerpen, juwelen, kleinodiën, rariteiten, kleren en gedrukte boeken. Een andere neef, Leendert van Coopstad, de zoon van zijn inmiddels overleden broer Volkert, krijgt ook kwijtschelding van zijn schulden en erft samen met zijn zuster Sara Margaretha een som van tienduizend gulden, hetzelfde bedrag dat de kinderen van zuster Anna, neef en nicht Leendert Daniel en Anna Maria Bongard, ontvangen. Van het resterende

bedrag erven alle andere neven en nichten een twaalfde part. Daarnaast bedenkt Van Coopstad zijn huispersoneel opvallend goed. Zijn huishoudster, Judith Hoets, zal gedurende de rest van haar leven driehonderd gulden per jaar ontvangen; de eerste driehonderd gulden dienen binnen vier weken na zijn overlijden te worden uitgekeerd. De koetsier Gerrit Snebeek krijgt eenmalig zeshonderd gulden, de andere bedienden en gediens-tigen ieder honderd gulden ineens en daarboven het gehele loon, in het testament 'volle huur' genoemd, van het jaar waarin zij bij hem in dienst traden.

Toen Van Coopstad dit aan zijn ziekbed opgemaakte testament moest ondertekenen, was hij zo zwak dat hij alleen maar een kruis kon zetten. Tot administrateurs van het testament waren benoemd: 'De weledelgestrenge heer Jacob Cossart, oud-burgemeester, raad en vroedschap der stad Rotterdam en zijne neven de heeren Dominicus van Hoogwerff en de voorn. Herman Oostendorp.'¹¹ Vier dagen later echter ging het hem beter, want op 21 augustus 1770 was hij wèl in staat zijn handtekening te zetten onder een nieuw testament dat in een behoorlijk aantal opzichten van het eerdere afwijkt.¹² Kennelijk hadden de erfgenamen geprotesteerd. De kwijtscheldingen aan Leendert van Coopstad en Herman Oostendorp blijven gehandhaafd. Nicht Sara Margaretha van Coopstad krijgt nu vijf porties in een contract van overleving. Herman Oostendorp ontvangt daarentegen nog maar een kwart van de eerder genoemde plantages. Wel erft hij nog steeds huisraad, inboedel en dergelijke en verder krijgt hij het recht om het huis aan het Haringvliet voor

Onkosten te Curacao voor't Schip de Willem		
A: 1758	Ap. en Carolina. als Ap. 2 keelvere te apub gerooft N. de Loo van Aruba na Curacao	3. 80.
	ein mans Slaaf aan Aruba verkogt voor victualij.	—
Nov.	16. 2 vaten Heesch 11. 7.	22.
	30. 1 Ton Teer	10.
dec.	6. 6 vaten Heesch 9. 4.	58. 4.
	19. 10 Pottusen Soet Olij 11. 0.	13. 6.
	21. 1 Ton Teer	10.
1759 Jan.	4. 10 vaten Heesch 9. 2.	95.
	22. Den vendu met voor vijf honden van goude schilden, w. p. 1133A. 1 p. 6.	143. 2. 4.
Feb.	7. Alend. Lyrechts voor 5 vaten mel	42. 1.

Verkoopboek, gedateerd 'Curacao den 16 November 1758' van het schip de Willem en Carolina onder kapitein Leijn de Smiths (ook wel Leijn di Smit genaamd). (GAR, Archief Coopstad & Rochussen 22)

achtduizend gulden te kopen. Als hij dit wil, moet hij dit binnen drie maanden na het overlijden melden bij de executeur, het koopbedrag kan dan op zijn erfdeel in mindering worden gebracht. Het verschil tussen wat Herman Oostendorp erft en wat zijn broers en zuster krijgen, blijft onverminderd groot, want zij ontvangen nu samen een bedrag van 21.000 gulden. Het Gereformeerd Burger Weeshuis wordt bedacht met een legaat van duizend gulden, mogelijk in herinnering aan het regentschap van Leendert van Coopstad senior. De schilder 'monsieur Leendert Brasser te Rotterdam' krijgt 525 gulden,

wellicht als betaling voor schilderijen of behangselstukken, die Brasser mogelijk voor het huis aan het Haringvliet had gemaakt. De weduwe B. Meurs erft nog meer huisraad, zoals een eiken kabinet en zes zilveren vorken en lepels. Judith Hoets behoudt hetzelfde bedrag als in het eerdere testament, maar de koetsier gaat terug naar 500 gulden. De 'domestiquen' krijgen in plaats van rouw 250 gulden en nog een vol jaar dienstloon van het jaar waarin zij in dienst zijn getreden.¹³ De verdeling van de verdere roerende en onroerende goederen, actiën en kredieten,

gemunt goud en zilvergeld is als volgt. De drie nog levende zusters van Van Coopstad - Anna, Susanna en Maria Geertruyd - hebben ieder recht op 1/5 deel en bij hun overlijden gaat dit deel naar hun wettige nakomelingen. De zusters krijgen het kapitaal dus niet in handen, maar ontvangen alleen de jaarlijkse vruchten, renten en inkomsten met aftrek van verpondingen, penningen en andere lasten. De dochter van zijn overleden zuster Adriana Vonck de Neijn-Van Coopstad erft het vijfde deel van haar moeder rechtstreeks en Leendert en Sara Magdalena, de twee kinderen van zijn overleden broer Volkert, erven ook 1/5 deel, bovenop de al eerder genoemde kwijtschelding voor Leendert en het contract voor Sara Magdalena. Opmerkelijk is dat 'naast Herman Oostendorp zijne neeff' drie nieuwe administrateurs worden benoemd en wel 'De heer mr. Isaac Jacobus Rochussen, Cornelius Tobias Snellen, medicina doctor en Petrus Constantinus van Rijk, notaris en procureur'. Zij mogen roerende en onroerende goederen verkopen, 'publijk of uit de hand'.

Helaas zijn van de uiteindelijke afwikkeling van de erfenis, die in 1772 en 1773 zal hebben plaatsgevonden, geen stukken te vinden, zodat omvang en waarde van Van Coopstads bezit niet bekend zijn. Een indicatie geeft de 88.000 gulden die Herman Oostendorp ontvangt als hij zijn geërfde vierde deel in de Surinaamse plantages op 29 november 1773 aan zijn broer Johan verkoopt.¹⁴

In tegenstelling tot zijn compagnon Van Coopstad was Mr. Isaac Jacobus Rochussen, wèl afkomstig uit de regentenstand, zij het

niet de Rotterdamse maar de Zeeuwse. Hij werd in 1720 geboren te Vlissingen als het enige kind van Isaac Rochussen en Adriana Cornelia Stocke. Zijn vader was boekhouder, reder en borg in de Zeeuwse Commissievaart, de officiële naam voor de van overheidswege goedgekeurde kaapvaart waarmee sommige Zeeuwse reders zich bezighielden.¹⁵ Isaac begon zijn bestuurlijke carrière als equipagemeester van Vlissingen. In 1706 werd hij benoemd tot veilingmeester voor de ingebrachte gekaapte goederen, een zeer vooraanstaande positie. Isaac bracht het tot raad en vroedschap van die stad. Bovendien was hij van 1736 tot 1760 voor de provincie Zeeland lid van de Admiraliteit op de Maze. Vanwege deze betrekking bracht het gezin Rochussen een deel van het jaar in Rotterdam door en wel 'In de Boomtjes' tot 1743; daarna woonde de familie aan de Geldersekaade.¹⁶ Zoals veel jongelieden van goeden huize in de achttiende eeuw studeerde Isaac Jacobus enkele jaren in Leiden en behaalde daar de meestertitel. Na voltooiing van zijn studie keerde hij terug naar Vlissingen waar hij het al snel tot schepen bracht en in de vroedschap werd gekozen.¹⁷ In het Rotterdamse Gemeentearchief komt hij in 1745 voor het eerst voor. Bij notariële akte krijgt hij dan procuratie om te onderhandelen met de kapitein van een Frans kaperschip, dat de haven van Vlissingen is binnengelopen. De vijfentwintig jaar oude Rochussen moet proberen het door de Fransen gekaapte schip, de *Content* van schipper William Whitesides en de uit zaad en mout bestaande lading vrij te kopen.¹⁸

Isaac Jacobus zal in de jaren rond 1745 zijn

ouders in Rotterdam regelmatig hebben bezocht en in de kleine kring van regenten en rijke kooplui kennis hebben gemaakt met Jan Hudig, diens vrouw Maria Geertruy van Coopstad en hun oudste dochter Esther, geboren op 25 december 1729. John Hudig overleed in 1745 en niet lang daarna, in 1746, trouwde zijn weduwe met Michiel Baelde, een vermogende Rotterdamse koopman en de trotse bezitter van het buiten 'Zomerhof' aan de Schiekade. Ook daar ontmoetten Esther Hudig en Isaac Jacobus Rochussen elkaar en zo ontstond de liefde tussen hen beiden, als we tenminste het gedicht mogen geloven dat ter gelegenheid van hun huwelijk in 1749 werd vervaardigd.¹⁹ Rochussen, en met hem de firma C&R, was toen al actief in de slavenhandel, zoals blijkt uit de volgende regels uit de 'bruiloftzang': *Rochussen, wiens koopvlyt vroeg en spaê, met noest beleid en onbesproken wandel, het wild Afryke en woest Amerika doet krielen van zijn drokken slavenhandel.* Zoals gebruikelijk in de achttiende eeuw gingen Esther en Isaac Jacobus voor hun huwelijk naar de notaris om de huwelijkse voorwaarden vast te leggen.²⁰ Opvallend is dat Esther geen 'avance' bedingt. Dat was ook niet nodig, want bij het eventuele overlijden van haar echtgenoot hoeft zij de goederen en bezittingen die hij en zijn ouders hebben ingebracht niet terug te geven, en dat geldt zelfs als er nog geen kinderen zijn. Na het huwelijk zal de bruidegom het recht hebben zijn bruid tot zijn enige en algehele erfgenaam te benoemen, waarbij de ouders Rochussen afstand doen van hun legitieme portie. Daarbij komt dat Esther zelf niet onge-

middeld is. Haar vaderlijk erfdeel bedraagt 12.500 gulden en bij haar huwelijk zal een legaat van haar oudoom John Archer van 10.000 rijksdaalders aan haar worden uitgekeerd. Bovendien heeft haar grootmoeder aan vaderszijde, Esther Larwood, haar samen met haar twee broers tot haar erfgenaam gemaakt; in 1757 zal de erfenis Larwood een bedrag van 28.028 gulden en 19 stuivers aan Esther opleveren.²¹

Het huwelijk tussen Esther Hudig en Isaac Jacobus Rochussen werd op 3 september 1749 voltrokken en op 15 oktober 1749 verscheen het jonge echtpaar voor de notaris om een testament te laten opmaken, waarbij zij verklaren boven de 50.000 doch beneden de 100.000 gulden gegoed te zijn.²² Zij benoemen elkaar tot enige en algehele erfgenaam met of zonder kinderen; eventuele kinderen moeten echter wel hun legitieme portie ontvangen. Het jonge paar vestigde zich aanvankelijk in Vlissingen, maar verruilde deze stad binnen het jaar voor Rotterdam, waar het eerst aan de Oppert en vanaf 1754 aan de Nieuwehaven woonde.

Ten tijde van de huwelijksluiting werkte Isaac Jacobus Rochussen al samen met zijn aangetrouwde oom Herman van Coopstad in de firma C&R; mogelijk was het huwelijk zelfs het gevolg van de zakelijke relatie tussen Rochussen en Van Coopstad. Daarnaast bleef Rochussen zich bemoeien met de kaapvaart, zoals blijkt uit een notariële acte uit 1750, waarin hij wordt vermeld als 'schepen en raad der vroedschap der stad Vlissingen, thans alhier, als boekhouder van de caper *De Twee Gebroeders*, gevoert door capitein Jan Connel'.²³ In 1753 kwam hier nog een andere

bron van inkomsten bij: waarschijnlijk op voorspraak van zijn vader werd Rochussen 'commys van de hoofdelijke betaling' bij de Admiraliteit op de Maze, een functie die hij tot 1770 zou bekleden.

Uit het huwelijk van Esther en Isaac Jacobus werden zes kinderen geboren, van wie er slechts drie volwassen werden: Isaac junior (1752-1822), Michiel Baelde (1756-1824), genoemd naar de kinderloze tweede echtgenoot van Esthers moeder, en Jan (1759-1818). In 1772 weet Rochussen zijn oudste zoon de functie van 'contrarolleur' (controleur) van de 'hoofdelijke betaling' van de Admiraliteit op de Maze te bezorgen. In 1796 staat deze Isaac nog steeds vermeld onder de hoofdelijke betaling, maar nu van het 'Comité tot de Zaken van de marine residerende onder Den Haag' en in 1802 is hij bij het nieuw opgerichte departement van Marine 'commys van aanneming' geworden. In 1822 blijkt Jan Adriaan Rochussen, de jongste zoon van Isaac junior, 'commies op het kantoor van aanneming residerende onder de rijks departementen en rijks ambtenaars in Rotterdam' te zijn, aldus een opmerkelijk voorbeeld vormend van patronage en het behouden van een ambt in één familie over de staatkundige en bestuurlijke revoluties van 1795 en 1813 heen.

Na het overlijden van Herman van Coopstad in 1772 zette Rochussen de rederij C&R nog enige jaren voort; voor de meeste slavenreizen zullen de voorbereidingen toen al getroffen zijn geweest. In 1773 werden twee slavenschepen uitgereed voor het 'comptoir' van de heren C&R en in 1775 zelfs drie. Het allerlaatste schip is de *Keenenburg* onder

kapitein Jan de Bruijn in 1775. Daarnaast richtte Rochussen de firma Rochussen en Zoonen op, die zich eveneens met de slavenhandel bezig hield en drie schepen heeft uitgereed. Boekhouder van deze firma was Rochussens oudste zoon, Isaac junior. Rochussen en zijn firma's waren in die jaren echter in opspraak geraakt, zoals blijkt uit een notariële attestatie van 28 augustus 1775.²⁴ Daarin weerspreekt Rochussen dat hij als één van de boekhouders van C&R de bewindhebbers van de West-Indische Compagnie van de Kamer Amsterdam zeven-duizend gulden zou hebben betaald 'buiten de ordinaire lastgelden voor het schip de *Maes*, in 1770 gevoerd geweest door schipper Ary van der Pott'. Deze lastertaal is volgens hem in een 'zeker request voorgegeven' en in de wereld gebracht door de Middelburgsche Commercie Compagnie en diverse boekhouders van vrije handelsschepen in de provincie Zeeland. Een jaar later raakten de zaken van Rochussen nog verder in het ongereede, onder meer doordat de obligatiehouders van door C&R uitgeschreven plantageleeningen geld wilden zien. Tenslotte volgde in 1779 een faillissement en de totale liquidatie van de firma's waarbij Rochussen was betrokken.

Ondertussen hadden echter zijn vrouw en zijn moeder al maatregelen genomen om althans een deel van het familiekapitaal veilig te stellen. De moeder van Rochussen, Adriana Stocke, die bij deze gelegenheid verklaart onder de 100.000 gulden gegoed te zijn, veranderde haar testament. Rochussen kan bij haar overlijden kiezen: hij kan afstand doen van de erfenis ten gunste van zijn

zonen waarbij hem het vruchtgebruik van 30.000 gulden wordt toegewezen onder de conditie dat dit niet mag worden gebruikt om reeds gemaakte of te maken zakelijke schulden te betalen, òf hij kan de erfenis accepteren, maar dan moet hij aan ieder van zijn drie zonen 10.000 gulden, dus tezamen 30.000 gulden, ineens uitkeren.²⁵ Op 10 juli 1779 veranderde ook Esther Hudig haar testament zodanig dat schuldeisers van haar man niet aan de door haar ingebrachte goederen en geld kunnen komen.²⁶ Haar inbreng was aanzienlijk, want in 1777 had zij van haar moeder, Maria Geertruy van Coopstad, 43.633 guldens en 11 stuivers geërfd, plus een deel van het buitenverblijf 'Zomerhof', schuldbrieven, obligaties, juwelen, kleinoden en alle boeken. Daarnaast hebben Esther en haar twee broers, Ferrand Whaley en Hendrik Hudig, pakhuizen geërfd die zij in gezamenlijk bezit houden; de jaarlijkse opbrengst daarvan bedraagt afgerond 6.860 gulden.²⁷ Met dit al bedroeg Esthers eigen vermogen rond de 100.000 gulden.

Daarvan zijn de drie kinderen Rochussen algemeen erfgenaam. Zoon Isaac heeft bij zijn huwelijk 15.000 gulden voor zijn uitzet gekregen en daarom wordt eenzelfde bedrag aan de andere twee zonen toegezegd. Haar man, Isaac Jacobus, mag zijn leven lang haar huis aan de Schiekade, 'Zomerhof' dus, bewonen, maar hij moet het goed onderhouden. Verder mag hij inboedel, huisraad, boeken, en het goud- en zilverwerk gebruiken. Voor zijn onderhoud krijgt hij jaarlijks 2.100 gulden, door haar erfgenamen per half jaar uit te betalen. Wil hij na haar overlijden niet in het huis blijven wonen, dan krijgt hij er

nog 240 gulden bij. In het testament wordt beklemtoond dat de uitkeringen en het gebruik van het huis en inboedel niet mogen worden 'gearresteerd of geïncommodeerd voor eenige schulden door haar man reeds gemaekt of nog te maken'. Gebeurt dit toch, dan vervallen de uitbetalingen onmiddellijk. De zonen worden als erfgenamen nog eens gemaand om het jaarlijkse aandeel aan hun vader prompt uit te keren en goed op het geld te passen.²⁸

Na het faillissement van 1779 trok Rochussen zich volledig uit de handel terug. De enige zakelijke transactie, waarin hij nog figureert, vindt plaats in 1782: het is een familie-aan gelegenheid. Rochussen leent dan aan zijn zwager Ferrand Whaley Hudig 18.000 gulden tegen een rente van drie procent, af te lossen met minimaal vijfhonderd gulden per jaar.²⁹ Daarna wordt het stil rond Rochussen. Hij overlijdt op 25 november 1797. Zijn weduwe, Esther Hudig, heeft hem bijna een kwart eeuw overleefd; zij overleed, 92 jaar oud, op 1 januari 1822 en liet een vermogen van 152.700 gulden na.

Plantageleningen

De firma Herman van Coopstad en Isaac Jacobus Rochussen bestond, zoals eerder gesteld, uit drie nauw met elkaar samenhangende bedrijfstakken: slavenhandel, rechtstreekse handel op Suriname en verstrekking van leningen aan eigenaars van plantages. De Surinaamse handel liep goeddeels via Amsterdam. De bewindhebbers van de 'Geoctroyeerde Sociëteit van Suriname' hadden daar hun zetel en samen met de WIC en de familie Van Aerssen van Sommelsdijck was

V *Wigbalt Commelin* — — — — — **Gouverneur**
 Generaal over de Colonie van Surinamen, Rivieren en Districten van dien, Mitsgaders Collonel over de gezamentlyke Militie deezer Landen, *X^e - X^e - X^e -*

Geeven volkomen permiffie aan Capitein *Godfried Beekman* voerende *Schip d' Maria Geertruij Gallij* met *het* zelve, mitsgaders zyn by zich hebbende Gezelschap en Laadinge van hier te mogen Vertrekken naa *Rotterdam* Alzoo Ons is gebleeken, dat hy 's Lands Geregtigheden heeft voldaan, en zyn Biljet van Vertrek, ter behoorlyke tyd geaffigeert is geweest, Gelaften derhalven onze onderhebbende Officieren, op de Fortresse, Zeelandia en Nieuw Amsterdam, voornoemde Capitein met deszelfs *Schip* — vry en ongehindert te laten Paffeeren. Aldus gedaan en met ons Zeegel bekragtigd, aan Paramaribo den *28^e Junij 1762*

W. Commelin
 Ter Ordonn. van vanden Heer Gouverneur.
L. Joogstap

Met dit document van 28 juni 1762 krijgt kapitein Godfried Beekman van de gouverneur-generaal van Suriname verlof om met zijn schip de Maria Geertruij Gallij uit Suriname te vertrekken. (GAR, Archief Coopstad & Rochussen 36)

de stad eigenaar van Suriname. De handel op Suriname diende trouwens voornamelijk ter bevoorrading van plantages, zowel die waarbij de firmanten van C&R als eigenaars een direct persoonlijk belang hadden als de plantages waarvoor zij leningen hadden geregeld. Deze leningen werden 'negotiatie' genoemd. Ze werkten als volgt. Een planter in Suriname met financiële problemen of in acute geldnood kon in de achttiende eeuw niets anders doen dan contact zoeken met een handelshuis in Nederland dat voor hem een lening

wilde 'negotiëren', dat wil zeggen uitschrijven. Over een dergelijke lening, waarvoor de plantage als onderpand diende en die niet meer dan 5/8 van de taxatiewaarde van de plantage mocht bedragen, werd een hoge rente betaald, vaak twee tot drie procent meer dan de toen normale rentevoet van drie procent. Dat maakte inschrijving op een dergelijke lening aantrekkelijk voor beleggers. Degene die de lening bij de beleggers onderbracht, de directeur van het handelshuis, werd er zelf natuurlijk ook beter van. Vaak

kreeg hij meteen bij sluiting van de lening een percentage over het kapitaal in kwestie en verder streek hij commissie op voor de vele handelingen die hij voor de planter verrichtte. Het was namelijk de bedoeling dat de directeur de rente, aflossing en de bevoorrading van de plantage betaalde en wel uit de opbrengst van de verkoop van de producten van de plantage. Deze relatie tussen planter en directeur werd 'correspondentie' genoemd. Een en ander was niet zonder risico. Soms leverde de handel in de producten niet genoeg op en dan moest de directeur het verlies uit eigen zak betalen, of hij moest de lening verhogen en zo nog meer risico nemen.

De leningen konden echter ook heel veel inkomsten genereren en daarom negotieerde C&R een flink aantal van deze hypotheekleningen op plantages.³⁰ Het ging daarbij om grote bedragen. Zo schreef de firma in 1765-1766 een negotie van 670.000 gulden uit op tien plantages, waaronder Carelsburg en Vreede en de helft van L'Embaras en Venlo. Op deze lening volgde twee jaar later een negotie van veertien tonnen goud met als onderpand twintig plantages met een waarschijnlijke waarde van 1.335.000 gulden.³¹ Daarmee raakte C&R uiteindelijk in de problemen. Rond 1770 begonnen namelijk de opbrengsten uit plantages door een reeks van omstandigheden snel af te nemen. Misoogsten, droogte, daling van de koffie- en cacao-prijzen, de massale vlucht van slaven en een grote slavenopstand in 1773 deden veel planters in een liquiditeitscrisis belanden. In datzelfde jaar kwam daar nog eens de financiële crisis op de Amsterdamse beurs bij;

veel eigenaren van plantages en ook Nederlandse kooplieden gingen failliet en zowel de slaven- als de negotiehandel stortte ineen. De verliezen voor de beleggers in de plantageleningen liepen soms op tot driekwart van het geïnvesteerde kapitaal. Juist toen deze slechte tijden aanbraken, overleed in 1772 Herman van Coopstad. Rochussen moest in de firma verder met Van Coopstads neef Herman Oostendorp. De twee in de jaren zestig gesloten negoties zorgden daarbij voor grote problemen. Dat is de reden waarom Rochussen op 28 april 1775 met Herman Oostendorp een contract sloot van compagnieschap met terugwerkende kracht tot 28 februari 1773. Datum en doel worden als volgt gespecificeerd: 'ten tijde van 't sluijten der balance nae 't overlijden van de heer Herman van Coopstad en eindigen uijterlijk binnen twee jaren nadat de respectieve hypothequentenlast en de planters in de Colonie van Surinamen geheel zullen zijn afgelost en betaalt'.³² Dit contract staat op naam van C&R. De compagnons Rochussen en Oostendorp brengen ieder 75.000 gulden in.

Deze maatregel zal weinig hebben geholpen, want de meeste planters konden niet meer aan hun verplichtingen voldoen, zodat de rentes niet meer konden worden uitbetaald. Daarom besloten de obligatiehouders van de negotiatie van 650.000 gulden enkelen van hen te machtigen om de gezamenlijke belangen te behartigen. Deze heren stapten op 30 december 1776 naar de notaris om een 'insinuatie' (opzegging) te laten opstellen, waarin zij met inachtneming van één jaar hun geld opeisen.³³ De notaris verklaart

dezelfde dag dat hij de 'denunciatie' - de klacht van de obligatiehouders - bij de heren Rochussen en Oostendorp heeft afgeleverd. Rochussen zou hierop hebben gereageerd door te zeggen: 'Ik hoor en zie het'. Herman Oostendorp neemt het notariële document onder voorbehoud aan, want hij zou volgens de notaris hebben gezegd: 'Voorzoverre als ik geassocieert ben in het comptoir van de heren Coopstad en Rochussen en dus verstaan worde eenige directie te hebben over de voorn. negotiatie, neme ik deze aan voor notificatie voor zoverre de insinuatie niet defectieus is'.³⁴ Met andere woorden, hij spreekt zijn twijfel uit over de juistheid van de gerechtelijke aanzegging.

Rochussen wist dat zijn firma het geld niet zou kunnen opbrengen en probeerde met allerlei noodgrepen een faillissement te voorkomen of er op z'n minst voor te zorgen dat hij er als privé persoon niet al te slecht vanaf zou komen. Daarom machtigt hij op 29 januari 1777 zijn vrouw Esther Hudig voor de volledige procuratie van al zijn negoties, zowel van hem privé als van de compagnieschappen C&R en Rochussen en Zoonen.³⁵ Esther Hudig machtigt op haar beurt, met toestemming van Herman Oostendorp, op 28 februari 1777 de heren Joan Osy, heer van Zegwaard en Paelingen, Pieter Stumphius en Pieter van der Wallen van Vollenhoven - alle invloedrijke en vermogende Rotterdamse kooplieden - om alle zaken van Rochussen privé en die van de firma's Coopstad en Rochussen en Rochussen en Zoonen te regelen.³⁶ Rochussen geeft op 3 maart 1777 al zijn boeken en papieren betreffende de plantageningen aan Oostendorp en zegt toe

zich in het vervolg van alle bemoeienissen te zullen onthouden.³⁷

Inmiddels hadden de obligatiehouders van beide negoties de handen ineens geslagen en bleven zij aandringen op overgave van de directie. Op 12 juni 1777 verzochten zij Rochussen nogmaals de directie op te geven, vergezeld van de boodschap dat Oostendorp daarmee akkoord gaat, mits Rochussen ook schriftelijk toestemt. Rochussen is op het moment dat de notaris langs komt echter niet thuis en de notaris overhandigt de 'insinuatie' aan zijn moeder, nadat deze woordelijk aan haar is voorgelezen. Op 16 juni gaat de notaris weer naar het huis van Rochussen, die dit keer wel thuis is en hem een brief geeft, waarin hij om uitstel vraagt, omdat zijn advocaat De Groot 'wegens indispositie niet heeft kunnen overcomen'. Uiteindelijk gaat Rochussen op 4 augustus 1777 door de knieën en dan kan Oostendorp alle documenten aan de obligatiehouders ter beschikking stellen. Een week later krijgt 'de heer Gerard Boom, oud-president van het Zeegerecht en koopman alhier onder de naam van de firma Gerard Boom, de procuratie betreffende de negotien, voorheen ter comptoir van C&R'.³⁸ Hoe groot de schulden circa 1777 zijn, laat een ongedateerd en niet ondertekend voorstel tot afwikkeling van de boedel zien.³⁹ Volgens de opstellers zou de totale schuldenpost van de leningen een bedrag van 285.327 gulden en 16 stuivers belopen. Hiervan komt tweehonderdduizend toe aan de 'heren negotianten', dat wil zeggen de leninggevers of obligatiehouders; de rest bestaat uit schulden aan particuliere crediteuren, uitgezonderd die van Rochussen en Zoonen. Het voorstel tot schik-

king, waarschijnlijk afkomstig van Rochussen en Oostendorp, luidde als volgt. Het debiteurenbestand van de firma C&R ter waarde van honderdduizend gulden wordt overhandigd aan de schuldeisers. Als Herman Oostendorp en de andere erfgenamen van Herman van Coopstad daar bovenop nog een bedrag van 42.000 gulden leggen, kunnen de schuldeisers een bedrag van 142.000 gulden krijgen, dat wil zeggen de helft van het bedrag dat aan schulden uitstaat. Volgens de opstellers is deze schikking een menslievende oplossing, die voor alle partijen, zowel voor de geïnteresseerden in de leningen als voor de particuliere crediteuren, aannemelijk is. Zij vinden verder dat zij met bovenstaande schikking 'weder een doorslaende blijk hebben gegeven van onze genegenheid om waar het mogelijk in der minne te accorderen'.

In 1779 valt definitief het doek voor C&R. Firmant Rochussen doet op 17 oktober volledig afstand van zijn persoonlijke bezittingen in scheepsportiën en wisselbrieven.⁴⁰ De heren Rochussen en Oostendorp beëindigen op 6 december hun contract betreffende de twee negoties van 1 januari 1766 à 670.000 gulden en 1 januari 1768 à 1.435.000 gulden, beide 'gecedeerd' bij een acte van 4 augustus 1777. Op deze dag hadden de heren alle documenten formeel overgedragen aan de obligatiehouders van genoemde negoties.

De firma heeft bij het beëindigen van het contract in 1797 nog twee schepen in bezit, de *Catharina Hendrina* onder kapitein Abraham Hult en de *Willem, Suzanna en Elizabeth* onder kapitein Jan Malmberg. Na afwerking van alle zaken, ook die welke de

twee schepen betreffen, zal de firma worden 'gedissolveerd en vernietigd'.

De slavenhandel; voorbereidingen en netwerken

C&R ging aan de speculatie in plantageleningen failliet. De winsten uit de slavenhandel wogen kennelijk niet op tegen de verliezen die de firma na de beursval van 1773 moest incasseren. Toch schreef N. van Bakergem, beambte bij de WIC en aandeelhouder van rederijen van C&R, nog op 21 mei 1773 vanuit het Nederlandse fort Elmina (op de noordkust van de Golf van Guinea): 'De reijs moet al heel gemeen uijtvalen, zo men niet d'ordinaire interest van drie procent daaruijt konde goed maake'.⁴¹

In het vervolg wordt nagegaan hoe zo'n reis tot stand kwam en verliep, welke kosten daarbij gemaakt werden en welke winst een firma als C&R kon maken.

Beleggers konden bij de rederij van C&R voor 1/8, 1/16 of een 1/32 part deelnemen aan een slavenreis. Volgens de vijf aanwezige redercelen in het archief van C&R waren er grofweg vier groepen aandeelhouders, meestal reders genoemd: vermogende kooplieden; leveranciers van cargazoën zoals textiel, alcohol, geweren, lijnolie, buskruit en metalen; Surinaamse planters en eigenaren van plantages, die bij een regelmatig aanvoer van slaven veel belang hadden en als laatste groep overheidsdienaren, vooral ambtenaren van de WIC, die vaak tevens als correspondent voor de firma C&R werkten.⁴²

Voordat de boekhouders een reis uitschreven, hadden ze al een schip op het oog of gekocht en een kapitein uitgezocht. Bij C&R is er,

voorzover valt na te gaan, nooit een nieuw schip gebouwd of gekocht; om de kosten te drukken nam men een schip waarmee de firma al had gevaren of een tweedehands schip van een andere rederij. De prijs van een klein tweedehands schip lag tussen de tien- en vijftienduizend gulden.⁴³ Een groter schip, zoals de *Willem en Susanna* uit 1770, groot 149 lasten, was veel duurder. Het kostte bij aankoop ruim 26.000 gulden en de herstelwerkzaamheden, inclusief nieuwe zeilen, ankers, een kanon waarmee projectielen van 16 pond verschoten konden worden en nieuwe vlaggen, bedroegen bijna het dubbele, namelijk iets minder dan 52.000 gulden.⁴⁴ De schepen die de rederij voor de slavenreizen en rechtstreekse handel op Suriname inzette, waren naar huidige maatstaven erg klein. De tonnage van een schip werd aangeduid in lasten, een volume-eenheid met een gewicht van 2000 kg.⁴⁵ De afmetingen van de snauw - een in de slavenvaart veelgebruikt type schip met twee masten - *Frans Willem* van 62 lasten geven een indruk van de grootte van een slavenhaler: 'lang over de steven 79 Amsterdamse voeten en één Amsterdamse duym, breed op zijn uitwatering 25 voeten en 4 duym, hol in 't ruym 11 voeten en 4 duym en het dek is 5 voeten en 2 duym hoog'.⁴⁶ Het is bijna niet voor te stellen, maar dit scheepje met een lengte van ruim 22 meter en een breedte van iets meer dan zeven meter vervoerde op elk van de zes gemaakte reizen gemiddeld 309 slaven. De firma C&R voer ook met de fluit, een wat groter type koopvaardijship met drie masten met razeilen. Bij beide typen schepen lag het koebrugdek, de ruimte waar de slaven verbleven, op

slechts vijf voet en zes duim (ca. 165 centimeter) onder het bovenste doorlopende dek.⁴⁷ Nog belangrijker dan de keus van het schip was die van de kapitein. Deze was namelijk niet alleen verantwoordelijk voor het schip, zijn bemanning en de lading, maar ook voor het herstel van eventuele averij aan het schip, het verloop van de handel op de westkust van Afrika, de verkoop van de slaven in de West en voor het, indien mogelijk, verwerven van een retourlading. Een luie, slordige of oneerlijke kapitein kon een rederij dus heel wat verlies bezorgen en daarom hadden de aandeelhouders uiteindelijk de beslissende stem in de kapiteinsaanstelling. C&R lijkt een goede hand van kiezen te hebben gehad: in het archief van C&R is slechts éénmaal sprake van oplichting door een kapitein. WIC-ambtenaar Jan Woortman doet op 31 oktober 1773 vanuit het iets ten oosten van Elmina gelegen fort Cormantijn zijn beklag over kapitein Ary van der Pott. Hij beschuldigt hem van het achteroverdrukken van een slaaf, die hij met de kapitein mee had laten gaan 'om te leren'. Ook blijkt een gouden horloge van een Deense collega, dat ter reparatie aan Pott was meegegeven, te zijn verdwenen. Al eerder dat jaar schreef de eerdergenoemde WIC-beambte Van Bakegem over kapitein Pott, dat deze te lage prijzen had gemaakt voor de slaven en dat hij niet de goede wissels had geaccepteerd. Hij schrijft dat C&R de kapitein tot betaling moet dwingen, want volgens de geruchten is 'die man gansch niet pluijs en zoekt zig ten nadele van andere te verrijken'.⁴⁸ Ongeveer een maand voor de vermoedelijke afvaart, wanneer kapitein en stuurman al

Rotterdam den 15 October 1773.

De Heeren Coopstad & Rochussen Debent aan Daniel De Jongh
 Senior & Junior voor het Schip de Vrouw Willemina Aletta Cap. J. Clebo.

WA		
N ^o 1.	Gen Vat int. 60 p ^o groote Oeolens weeg. 408 lb a / 62 1/2	255. —
2	Gen Vat int. 400 p ^o Vret bekken. " 463 " a / 61 1/2	284. 15.
3	Gen Vat int. 60 p ^o Engelse Keetche. " 637 " a / 60 1/2	385. 8
4 & 5	Vijf Vaatjes yder 200 lb armingew. bym. 1000 " a / 49 1/2	495. —
		1420. 3
	af 1 p ^o C. voor goed gew.	14. 4
		1405. 19
	af 1 p ^o C. voor prompte betaaling	14. 4
		1391. 18
	Voor de Vaatjes spakken, Stroo & Schuifbunze	15. 5
		1407. 3

Rekening van 15 oktober 1773 van Daniel de Jongh voor het door hem aan de Vrouwe Willemina Aletta (kapitein J. Clebo) geleverde ijzerwerk. (GAR, Archief Coopstad & Rochussen 64)

waren aangenomen, werd begonnen met de aanmonstering van een bemanning van zo'n veertig tot vijftig opvarenden; de reders lieten dit over aan 'makelaars ter zee en tappers'. De gages liepen van zestig gulden per maand voor de kapitein tot zeven à acht gulden per maand voor een scheepsjongen. Bij aanmonstering kreeg men twee maanden gage als vooruitbetaling en ook tijdens de reis kon de kapitein af en toe gage betalen, maar bij elkaar nooit meer dan een derde deel van het te verdienen totaal. Deze regeling was getrof-

fen ten behoeve van eventuele schuldeisers in Nederland; bij terugkomst van het schip incasseerde de waterschout uit de gage alle schulden die de thuis varenden hadden uitstaan en pas daarna kregen zij wat er van hun loon was overgebleven in handen. Naast loon hadden de leden van de bemanning recht op 'gepermitteerd cargasoen', een handeltje voor eigen rekening in uit Nederland meegebrachte spullen of op 'uitkering van slavengeld', een premie voor iedere slaaf die levend in de West aankwam.

Hoewel zij veel werk, zoals het aannemen van de bemanning, uitbesteedden, hadden de directeuren het na de aankoop van het schip, de uitschrijving van de reis en de aanstelling van een kapitein nog altijd erg druk. Zij maakten de uiteindelijke keuze voor de zo belangrijke samenstelling en aankoop van de lading ruilgoederen, het cargazoen; over de aankoop van alle goederen rekenden de boekhouders overigens één tot twee procent aan administratiekosten. Ook moesten zij al de noodzakelijke vergunningen voor een slavenreis verwerven. Deze stukken zijn vermeld in de 'Memorielijst van documenten en pampieren', de verzameling scheepspapieren die de boekhouders vlak voor het vertrek aan de kapitein ter hand stelden.⁴⁹

Naast de instructie aan de kapitein staan op de memorielijst standaard de 'monsterrol van officieren en matrozen' met rechten, plichten, namen en gages van de bemanning, een 'Duijtsche en Franse zeebrief' waarin staat dat het schip in Nederland thuishoort en een 'gezontbrief', een verklaring dat de bemanning gezond is. Belangrijk is ook de Turkse pas of 'ferman', een in de Turkse taal gesteld vrijgeleide dat de sultan van het Ottomaanse rijk tegen betaling - in dit geval via de Rotterdamse admiraliteit - verleende aan Europese schepen, die in wateren voeren waar Noord-Afrikaanse kapers actief waren⁵⁰; de brief was genummerd en moest na afloop van de reis weer worden ingeleverd.

Bovendien was er een slavenpas nodig die bij de WIC kon worden aangeschaft en die een rederij toestemming gaf om slavenhandel te drijven in de gebieden waar de WIC de scepter zwaaide. Een ander noodzakelijk docu-

ment was de 'pas van de Societijt van Suriname met placaat', zonder welke geen schip een Surinaamse haven kon binnenvaren; twee van de reders moesten borg staan voor de pas. Voor het geval dat een schip wegens opgelopen schade een Engelse haven moest binnenlopen, was er ook altijd een 'Lijst der correspondenten [contactpersonen] in Engeland' aan boord. De laatste vier documenten op de 'Memorielijst' zijn een 'Factuur van ingelaade cargasoengoederen volgens nommers en merken', een 'Eijkbrief van de Admiraliteit' waarin de tonnage van het schip staat vermeld, een 'Uijtklaring tot Hellevoetsluijs' en een 'Reederceel met alle onderdanen van den Staat', een lijst waarop de namen van alle inleggers staan vermeld. Op de dag van vertrek moesten de boekhouders het schip en zijn lading dan nog verzekeren. Ieder deel van de reis, van Nederland naar Afrika, van Afrika naar Amerika en van Amerika terug naar Nederland, werd apart verzekerd. De assurantie lag tussen de drie en vier procent 'op 't casque en cargasoen van Rotterdam naar Delmina of eenige plaats of plaats en op de kust van Guinea ter slavenhandel en vandaar naar Surinamen of naar alle colonijen van den Staat in America'.⁵¹ Daarmee was het werk van de boekhouders klaar en kon het schip uitvaren. De directie en deelnemers waren verder afhankelijk van het vak- en koopmanschap van de kapitein, want het was onmogelijk tijdens de reis in te grijpen en nieuwe instructies te geven. De enige vorm van contact liep per brief. Brieven uit Afrika gingen via de West en deden er gemiddeld vijf maanden over, brieven uit Suriname tweeënehalf tot drie

maanden en een brief uit Curaçao deed er een maand langer over. Instructies vanuit Rotterdam werden lang van tevoren aan andere schepen meegegeven en de informatie van de kapitein naar C&R was altijd gEDA-teerd, hoewel vaak nuttig voor toekomstige reizen.

Zo relatief eenvoudig als de interne organisatie van C&R was - de heren hielden kantoor aan huis, zij hadden hooguit een enkele klerk in dienst voor de boekhouding en het verzorgen van de correspondentie met overzee -, zo ingewikkeld en groot was de externe organisatie. Voor een goed verloop van de driehoekshandel was namelijk een omvangrijk netwerk van zakelijke relaties noodzakelijk, zowel in Rotterdam en de Republiek als in West-Afrika en Amerika.

In Rotterdam onderhield C&R contacten met de leveranciers van cargazoen en victualie en met dienstverlenende instanties als notarissen, verzekeraars, taxateurs voor de aan- en verkoop van schepen en schadeclaims na averij, makelaars ter zeevaart voor de aanmonstering van de bemanning, enzovoort. Ook in Amsterdam had C&R contacten met makelaars, cargadoors en kooplui.

Textiel, het hoofdbestanddeel van het cargazoen, werd door Amsterdamse firma's geleverd en verder zetelden in Amsterdam de heren bewindhebbers van de WIC en de directeuren van de 'Geoctroyeerde Sociëteit van Suriname', die het bewind over Suriname voerden.⁵² Met de WIC sloot C&R voor zeker twaalf reizen een contract dat de WIC tot de levering van slaven verplichtte.⁵³ Het voordeel daarvan was een flinke tijdwinst, het nadeel de hogere prijs die C&R voor de slaven moest

betalen. Ook had de firma natuurlijk te maken met kooplui, tussenhandelaars en veilinghouders die de handelswaar, die de schepen van C&R uit de West terugbrachten, kochten of verhandelden.

Buiten de Republiek waren voor C&R vooral Engelse handelshuizen die op Afrika en Amerika handelden belangrijk, maar op de West-Afrikaanse kust fungeerden in de eerste plaats ambtenaren van de WIC als correspondent. Deze mannen lieten weten welke goederen in Afrika in trek waren en zij gaven de kapitein bij aankomst informatie over hoeveel slaven er op dat moment uit voorraad leverbaar waren in de forten van de WIC.

Bovendien deden zij suggesties over welke goederen het best op welke kust aan de man konden worden gebracht: de vraag naar textiel was aan mode onderhevig en de populariteit van bepaalde soorten en kwaliteiten kon per kuststrook verschillen.⁵⁴ Verder had C&R in Afrika natuurlijk ook te maken met inheemse makelaars en tussenhandelaars. In Amerika was Suriname het belangrijkste afzetgebied. Hier namen de 'raaden van den edele Hove van Politie en Criminele Justitie' te Suriname, de heren Willem Hendrik van Steenberch en Jacobus Hendrik Safin, de zakelijke belangen van C&R waar. Naast hun werkzaamheden voor de 'Geoctroyeerde Sociëteit' vertegenwoordigden zij de firma op het gebied van de plantageleningen; zij hielden daarom de gang van zaken op de plantages bij. Ook gaven zij informatie over alles wat er in de kolonie voorviel en over ieder schip dat binnenliep; zo hield men de concurrentie in de gaten. Daarnaast assisteerden zij de kapiteins van C&R, incasseerden uit-

staande penningen voor hen en verzorgden rekeningen-courant en kassa- en wisselrekeningen betreffende de inkomsten en uitgaven die de kapiteins voor C&R hadden geïnd en uitgegeven. Daarbij vallen rekenfoutjes nooit in het nadeel van Steenberch en Safin uit.⁵⁵ Wanneer de slaven in Suriname weinig opbrachten en/of wanneer er onvoldoende afnemers waren, probeerden de kapiteins vaak om hun lading of het restant ervan op St. Eustatius of Curaçao te verkopen. Soms voeren kapiteins als gevolg van ongunstige winden Suriname voorbij en kwamen dan op deze eilanden aan. Daarom had de firma C&R ook daar correspondenten, bij wie de kapiteins zich na aankomst direct moesten melden.

Een slavenreis. Het eerste deel

De schepen van C&R vertrokken uit Rotterdam. Tot op de laatste dag voor het vertrek werden er nog goederen en levensmiddelen aan boord gebracht. Brood werd altijd de laatste dag geleverd en soms werd de voorraad nog aangevuld in Hellevoetsluis. Vanuit Hellevoet of Goeree bracht een loods het schip naar zee, wanneer er tenminste een gunstige, dat wil zeggen oostelijke wind stond. De brief van kapitein Jan Harmel van het schip Elisabeth aan zijn reder C&R, gedateerd 19 oktober 1772, laat zien hoe dankbaar men was als het zo ver was:⁵⁶

Hooggeagte heeren en patroonen, Ben door Gots goodheyt glukligh in zee gekoomen als meede eenige andere schepen. Om zeven uren 's morgens van den Moerdijk gesijlt met oostenwind. Gott geeft glück en behouden rijs.

Met alle schuldige eerbit,

Jan Harmel

Het eerste deel van de reis verliep meestal zonder problemen. Het duurde gemiddeld drieëneenhalve tot viereenhalve maand voor het schip aankwam bij Kaap Mesurado op de Greinkust, het huidige Liberia. Daar nam de kapitein vers water, brandhout en rijst in en hij kocht er slaven, tenzij C&R een contract met de WIC voor rechtstreekse levering in Elmina had afgesloten. Aan de Greinkust waren de slaven echter goedkoper en tweederde van de door C&R verhandelde slaven kwam dan ook bij Kaap Mesurado aan boord. Voordat dat kon gebeuren, moest het schip enige veranderingen ondergaan. Men begon met een zeil over het dek te spannen ter bescherming van de kostbare lading slaven tegen de zon. Zodra een deel van het voor de ruilhandel bestemde cargazoën uit het ruim was gehaald, gingen de timmerlieden aan de slag en verbouwden het koefbrugdek tot slavenverblijf. In de net anderhalve meter hoge ruimte legden zij een extra plankier, zodat de slaven boven elkaar kwamen te liggen. Daarnaast timmerden ze voor de slaven speciale half over boord hangende privaten, de zogenoemde slavenhuisjes en een kombuis waar vrouwelijke slaven het eten voor hun lotgenoten moesten klaarmaken. De slaven werden zeer dicht op elkaar gepakt: voor een mannelijke slaaf was 180 bij 40 centimeter uitgetrokken, voor een volwassen slavine 175 bij 40 centimeter, voor een jongensslaaf 150 bij 35 centimeter, terwijl voor een meisjesslaaf slechts 135 bij 30 centimeter beschikbaar was.⁵⁷ De vrouwen en kinderen werden van de mannen gescheiden

gehouden. Bovendien werden mannelijke slaven vaak aan elkaar geketend. De slaven hadden zo weinig ruimte dat zij nauwelijks rechtop konden zitten en hoewel er extra openingen in de scheepswand werden gemaakt, was de ventilatie op het tussendeck slecht. Niet voor niets noemden sommige schrijvers van scheepsjournalen de slavenkwartieren 'slavengaat'.⁵⁸

Meestal bleven de schepen lang op de West-Afrikaanse kust, gemiddeld zeven en een halve maand. In die tijd voeren zij langs de kust op en neer om cargazoën voor slaven te ruilen. Hun laatste stop op de kust was bijna steeds het Nederlandse fort Elmina; daar kon een eventueel tekort aan slaven nog worden aangevuld.

De manier van handeldrijven verschilde van plaats tot plaats. Soms ging een schip uit de kust voor anker en werd er een boot uitgezet waarmee de stuurman met een deel van de ruilgoederen naar land voer. Meestal echter kwamen inheemse makelaars in hun kano's met daarin drie of vier slaven langszij om hun koopwaar aan te bieden.

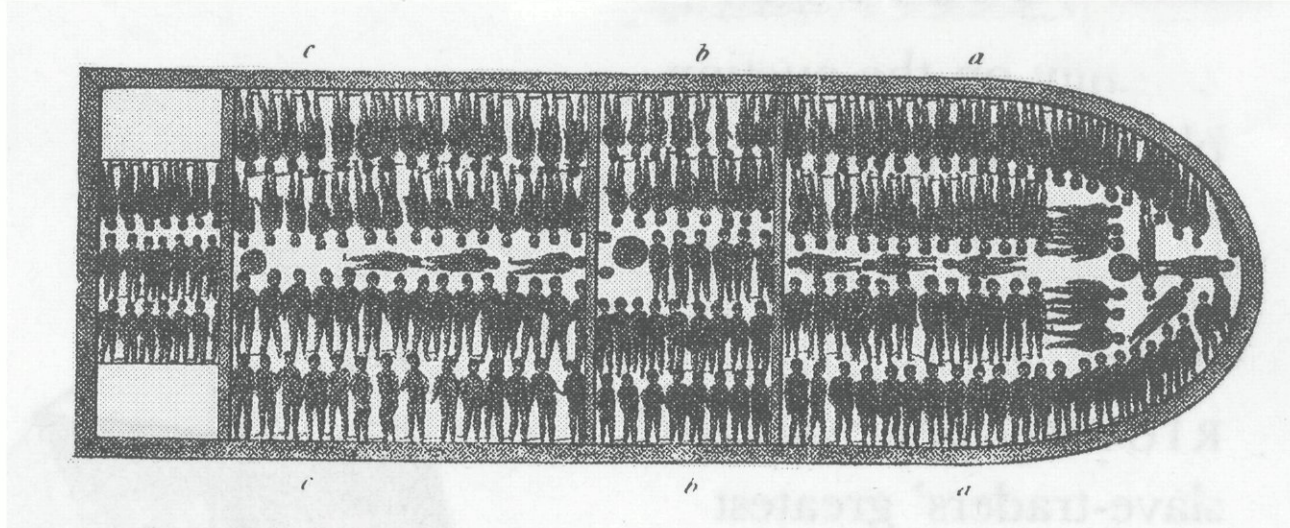
Voordat een koop plaatsvond, inspecteerden de kapitein en de chirurgijn de slaven. Die dwong men naar elkaar te schreeuwen ter controle van hun spraak- en gehoorvermogen. Verder inspecteerde de chirurgijn het gebit en het haar van de slaven. Bij vrouwen keek men ook naar de stevigheid van hun borsten. De plaatselijke handelaren bedachten namelijk allerlei trucs om slaven jonger te laten lijken dan ze waren; ze smeerden hun huid in met vet zodat deze gladder en jonger toonde, ze trokken grijze haren uit, verfden het haar of schoren de slaven. Wanneer er tot

aankoop werd besloten, onderhandelde de stuurman over de prijs, die werd uitgedrukt in een aantal artikelen uit het cargazoën met een overeenkomstige waarde.

De slavenhalers van C&R maakten ook vaak gebruik van tussenpersonen, inheemse makelaars die de lokale markt en de manier van handeldrijven door en door kenden. De makelaars verkenden de markt langs een bepaald deel van de kust en voerden het grootste deel van de onderhandelingen. Die gingen gepaard met het aan elkaar geven van cadeaus, 'costumen' genoemd.⁵⁹ Het uitwisselen van geschenken ter bezegeling van een afspraak was vanouds een belangrijk onderdeel van het sociale leven in West-Afrika, maar in de achttiende eeuw vormden lokale Afrikaanse leiders dat systeem van het uitruilen van 'costumen' om tot een bron van inkomsten voor henzelf, waarbij van wederzijdsheid geen sprake meer was. Het betekende toen gewoon, dat bij het kopen van slaven giften moesten worden uitgedeeld aan lokale leiders om hun gunst te winnen; de geschenken dienden als smeermiddel bij een transactie of als beloning voor door Afrikanen verleende kleine diensten.

C&R boekte de 'costumen' niet apart, maar de geschenken werden bij de prijs van een slaaf gerekend.

Direct na aankoop kregen de slaven met een gloeiend ijzer een nummer in hun huid gebrand; dat nummer correspondeerde met de volgorde van aankoop.⁶⁰ Daarna werden zij aan elkaar geketend. Daarmee poogden de kopers vluchtpogingen en zelfmoorden van slaven te voorkomen. Ook waakte men voor een opstand van slaven aan boord.

Een prent uit 1789 laat zien hoe de slaven werden gestouwd.

(Uit: Hull, Wilberforce House Museum, Slave folder, Description of a slave ship, MDCCLXXXIX)

Een slavenopstand

Bij C&R is slechts éénmaal sprake geweest van een grote opstand van slaven. Die vond op 3 november 1770 plaats aan boord van het schip de *Guineesche Vriendschap*, terwijl dat op de rede van Elmina lag.⁶⁰ Volgens de verklaring van de bemanning van het schip kwamen de slaven na het neerslaan van de opstand, die duurde tot de volgende ochtend zes uur, twee aan twee naar boven. Volgens het verhaal van de slaaf Tanda had de Afrikaanse tussenhandelaar Jan Comme hen tot opstand aangezet onder het voorwendsel, dat zij daardoor hun vrijheid terug zouden krijgen. Jan Comme werd bij wijze van afschrikwekkend voorbeeld geëxecuteerd. Opmerkelijk is dat over deze slavenopstand ook wordt gesproken in het journaal van het Nederlandse oorlogsschip *Castor*.⁶¹ Daar luidt

het verhaal, dat de matrozen van de *Castor* de bemanning van de *Guineesche Vriendschap* hebben ontzet en de orde op het schip hebben hersteld. Daarbij waren onder de bemanning geen doden en gewonden gevallen, maar er zouden wel vier slaven overboord zijn gesprongen.

Volgens het journaal was een slaaf van het volk der Ashanti, Essjerrie Ettin, de leider van de rebellie. Hij werd op zeer brute wijze door de bemanning geëxecuteerd. Zijn in de strijd al verminkte rechterhand werd afgehakt, hij werd aan een touw onder zijn armen opgehangen en vervolgens door de bemanning mishandeld tot hij stierf.

Het verhaal van de bemanning van de *Guineesche Vriendschap* luidt heel anders. De bootsman van dat schip was door de slaven aangevallen en één van hen had hem

K A A R T

VAN DE

Buitenplaats „Zomerhof”,

aan de Oostzijde van de SCHIEKADE te ROTTERDAM,

WAARVAN de VEILING zal plaats hebben ten overstaan van de Notarissen
VAN WINGAARDEN & VAN VOLLENHOVEN,

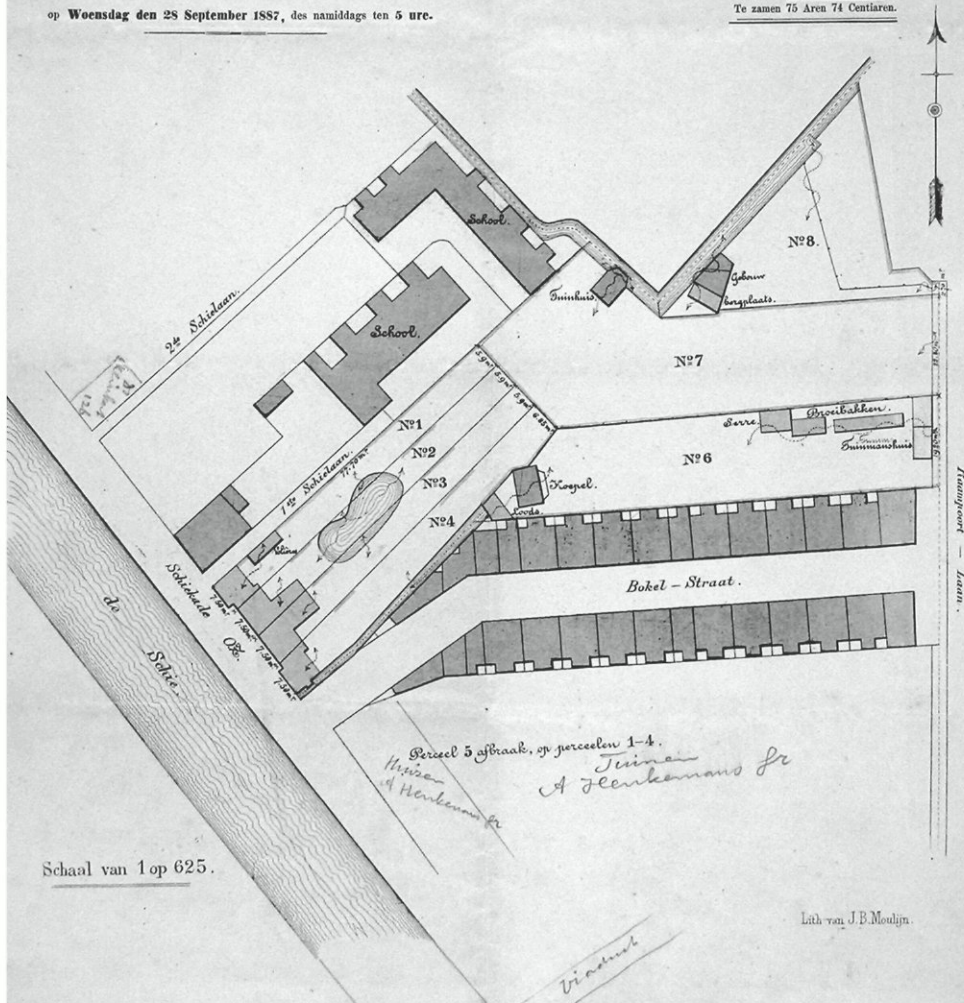
in het Notarisbuis aan de Geldersche Kade te ROTTERDAM,

op **Woensdag den 28 September 1887**, des namiddags ten 5 ure.

Aanwijzing der Perceelen.

PERCEEL 1 is groot ongeveer	5 Aren 10 Centiaren.
• 2 • • • • •	5 • 10 •
• 3 • • • • •	5 • 10 •
• 4 • • • • •	6 • 60 •
• 5 WOONHUIS voor Afbraak.	
• 6 is groot ongeveer	17 • 46 •
• 7 • • • • •	23 • 73 •
• 8 • • • • •	12 • 65 •

Te zamen 75 Aren 74 Centiaren.

Het buitenverblijf Zomerhof aan de oostzijde van de Schiekade was een kapitaal pand met een aanzienlijke lap grond erbij. Het kwam in het midden van de achttiende eeuw in het bezit van de familie Rochussen die het buiten tot het midden van de negentiende eeuw bleef bewonen. De plattegrond toont de situatie op het moment dat huis en grond geveild werden op 28 september 1887. (GAR II, 105)

met een stuk hout zo hard op zijn hoofd geslagen, dat hij stierf. Twaalf slaven waren overboord gesprongen en verdronken, één slaaf had zich verhangen en de eerder

genoemde Jan Comme was overgeleverd in handen van de justitie. De *Castor* wordt zelfs helemaal niet genoemd in deze getuigenverklaring.

Met twee zo totaal verschillende getuigenverklaringen zal nooit zijn te achterhalen, wat er zich precies heeft afgespeeld op het schip. Wel is duidelijk dat het één van de ingrijpendste slavenopstanden is geweest op een Nederlandse slavenhaler; de slaven hadden blijkbaar de controle over het schip al in handen gekregen. De meeste opstanden waren veel geringer van omvang; zij vonden over het algemeen plaats dicht onder de Afrikaanse kust, waar de slaven nog de meeste kans op succes hadden. Op volle zee waren de ontsnappingsmogelijkheden wel heel klein.

Voor de slaven moet het proces van in slaverij geraken een traumatische ervaring zijn geweest. Het begint al in hun Afrikaanse woongebieden. De meeste slaven zijn slachtoffer van oorlog, overval of razzia, nog ver van de kust. Ongeveer een derde van hen is krijgsgevangene, de rest is tot slaaf gemaakt via kidnapping, door schulden of overtredingen. Gevangenneming betekent een verbreking van de familiebanden. De lange tocht naar de kust, de slaven vaak in een lange rij aan elkaar geketend, vaak ook nog de koopwaar van de handelaren dragend, zal voor hen een uitputtingslag zijn geweest. Dit blijkt ook wel uit het hoge sterftecijfer van 40 % onder hen.

Aan de kust gekomen worden de slaven verkocht aan voor hen vreemd uitziende 'roze' mensen, die zich in hun ogen ook nog eens merkwaardig gedragen. Tijdens hun verkoop moeten zij de vernedering ondergaan van een lichamelijk onderzoek door kapiteins en chirurgen van de slavenschepen. Daarop

volgt het pijnlijke proces van brandmerken en worden zij op kleine bootjes door de vaak zware branding op de kusten van de Golf van Guinea naar open zee gevoerd. Na deze beangstigende ervaringen komen zij aan boord van een groot schip waar zij opeengepakt worden in nauwe verblijven. Vaak kunnen zij hun lotgenoten helemaal niet verstaan. Aan boord van de schepen komt het dan regelmatig voor, dat de slaven door de bemanning seksueel worden misbruikt, ondanks de zware straffen die daar officieel op staan. Maar het verblijf van de vrouwelijke slaven wordt aan boord niet voor niets het 'hoeregat' genoemd.

Kapiteins van slavenhalers hebben veelvuldig zowel mannelijke als vrouwelijke slaven als privé bezit. Vaak worden zij in Suriname met de rest van de lading verkocht, maar soms houden kapiteins hun eigen slaaf aan boord. Ook kapiteins van C&R doen dat. Zo ligt er in het archief van de firma C&R een rekening voor een bedrag van 24 gulden en 16 stuiver van 16 juli 1757, bestemd voor kapitein Godfried Beekman van het schip *Jonge Isaac*, 'wegens geleverde kleere aan de neeger, die met zijn Ed. gevaaren heeft'.⁶²

Het tweede deel van de reis

Wanneer alle goederen geruild waren en het schip met slaven was vol geladen, begon de oversteek van de Atlantische Oceaan, de beruchte middeltocht. Bij gunstige wind duurde de reis naar de Caraïbische Golf ongeveer twee maanden, maar soms nam hij veel meer tijd en ontstond er voedsel- en watertekort aan boord. Bij slecht weer werden de slaven bovendien niet gelucht.

De leefomstandigheden op het tussendek werden daardoor onvoorstelbaar slecht. Het is een wonder dat het merendeel van de slaven toch levend aankwam. Terecht schreef William Wilberforce, de bekende Engelse antislavernij activist: *'Never can so much misery of so many humans be found condensed in so small a place as in a slave ship during the middle passage'*.⁶³

Tijdens de vrijhandelsperiode bedroeg het gemiddelde sterftepercentage onder de slaven 13,8 %. De firma C&R doet het een stuk beter met een percentage van 11,01 %, tegen 12,3 % van de MCC. Het gemiddelde sterftecijfer van de bemanning op de schepen van C&R is niet te achterhalen. Wèl is bekend, dat bij de MCC gemiddeld 17,9 % van hen overleed. Het hogere sterftecijfer voor de bemanning is deels te verklaren door hun veel langere verblijf op het schip.⁶⁴

Bij aankomst in Suriname werd het schip eerst gevisiteerd door de 'doctor en chirurgijn major'; zij controleerden of er aan boord besmettelijke ziekten heersten. Pas als zij alles in orde hadden bevonden, mocht het schip 'opkomen' naar Paramaribo. Daar moest de kapitein dan nog enkele dagen wachten met de ontscheping van zijn armoede. De slaven werden langzaam gewend aan het drinken van het plaatselijke water. Vaak kregen ze een lendendoek of een ander kledingstuk. Ondertussen vond de voorbereiding van de verkoop van de menselijke lading plaats. Slaven konden tegen een van tevoren afgesproken prijs bij loting worden verkocht aan parteneigenaren, meestal plantagehouders die al voor de reis interesse voor de

aanschaf van slaven hadden getoond. Een tweede mogelijkheid was de slaven direct uit de hand te verkopen. De meest voorkomende methode was verkoop bij opbod op het veilingblok.

Gemiddeld bleef een schip 68 dagen in de West. Wanneer alle slaven van boord waren en verkocht, werd het schip grondig schoongemaakt. Vaak moesten de timmerlui de dekken weer veranderen voor het vervoer van een retourvracht van plantageproducten. Soms echter kon de kapitein geen lading vinden en moest het schip in ballast varende terug, op de vereiste diepgang gebracht met water en stenen. Bij aankomst in Nederland werd de eventuele lading aan wal gebracht. Daarna monsterde de bemanning af. Ieder kreeg de gage, die overbleef nadat de schout was betaald. Vervolgens werd het schip verkocht.

Dan werd het tijd om een rekensom te gaan maken. De kosten van de reis werden afgetrokken van de opbrengsten van de verkoop van cargazoën, slaven en retourlading. De winst of het verlies werd naar rato van de in eigendom zijnde parten door de reders gedeeld.

Uitgaven en inkomsten; winst en verlies

De slavenhandel leverde enorme winsten op; dat althans was en is het verhaal. In het onderstaande heb ik geprobeerd om aan de hand van een aantal bronnen in het archief van C&R na te gaan of het verhaal op feiten berust, nuances kent of, zoals sommige historici beweren, onjuist is.

De in- en verkoopboeken die de kapiteins op de westkust van Afrika bijhielden, geven

inzicht in de waarde en samenstelling van het cargazoën en de inkoopprijs van slaven. In het inkoopboek werden per slaaf de ruilgoederen verantwoord, zoals te zien is op de afbeelding van het inkoopboek van het schip de *Willem en Maria* uit 1754.⁶⁵ De slaven werden nooit onder naam ingeschreven, maar alleen onder nummer - hetzelfde nummer dat hen in de huid werd gebrand - in volgorde van aankoop. In het verkoopboek staan de ruilgoederen per artikel vermeld. Op de linkerpagina, aan de creditkant, staat het artikel met aankoopprijs, op de rechterpagina onder het kopje 'uijtgegeven aan slaven' hetzelfde artikel met dezelfde prijs. Niet alle artikelen werden echter geruild en in dat geval werd bij het artikel 'om boord om te huisch brengen' geschreven.

Een goede bron vormen ook de facturen en cognossementen van de ingeladen goederen, hoewel in deze facturen nogal wat optelfouten worden gemaakt, overigens nooit ten nadele van de boekhouders.⁶⁶ Een andere bron die ik gebruikte, zijn de rekeningen, dat wil zeggen de gekwiteerde nota's van cargazoën, victualie en het schip zelf, van de schepen *Jonge Isaac* uit 1757 en *Willemina Aletta* uit 1773.⁶⁷

Van deze schepen zijn alle rekeningen bewaard gebleven, want met beide was iets bijzonders aan de hand. Na een succesvolle handel in Afrika voer de *Jonge Isaac* naar Suriname en zeilde vandaar in 1758 weg met nog 300 slaven aan boord, die op St. Eustatius of Curaçao moesten worden verkocht. Ten zuiden van het eiland Hispaniola werd de *Jonge Isaac* door twee Engelse oorlogsschepen overmeesterd en opgebracht

naar Jamaica.⁶⁸ De gehele lading, inclusief de slaven, werd 'gecondemneerd', geconfisqueerd dus. Toen het schip een jaar later eindelijk zou worden vrijgegeven, liet de prijsmeester van Jamaica ook nog eens beslag leggen op het buskruit, de kogels en de handgranaten die nog aan boord waren. C&R legde zich hierbij niet neer en na langdurige processen en onderhandelingen kwamen de genaaste goederen in 1763 vrij. In het archief ligt een Engelse verklaring van 12 maart 1763, waarin rechter Charles Napier als zijn oordeel uitspreekt dat alles wat zich aan boord van het schip de *Jonge Isaac* bevond, moest worden teruggegeven aan C&R.⁶⁹ Het andere schip, de *Willemina Aletta*, kreeg meteen aan het begin van de reis te maken met lekkage en moest naar Engeland uitwijken.⁷⁰

De kosten die C&R had gemaakt voor het vertrek van de schepen uit Rotterdam, zagen er volgens tabel 1 uit. (tabel 1)

De rekeningen van beide schepen geven een goed beeld van wat er voor het vertrek aan voeding en drank, de victualie, werd ingeslagen. De voorraden waren zowel voor de bemanning als voor de slaven bestemd. Zij bestonden uit zeven hoofdbestanddelen, waarbij we er van mogen uitgaan dat de slaven wel bonen, maar geen suiker of pruimedanten kregen:

- bonen: gort, grauwe, gore en witte erwten, paardebonden;
- vlees, vis: gezouten vlees of pekervlees, vers vlees, hammen, harde worsten, gerookt spek, stokvis en haring;
- kaas: gewone, Edammer en komijnkazen;
- boter: vaak Ierse boter;

Tabel 1. Kosten die C&R had gemaakt voor het vertrek van de schepen uit Rotterdam

	<i>Jonge Isaac</i> , 1757 150 lasten	<i>Willemina Aletta</i> , 1773 68 lasten
WIC, 1/3 lastgeld	2.594	1.707
Uitrusting schip, incl. verzekering	7.096	12.260
Cargazoën	56.982	41.263
Aanmonstering, 2 maanden gage	1.640 (50 man)	1.591 (40 man)
Victualie	13.396	9.115
Totaal	81.708	65.936

- brood: wit brood, bruin brood, roggebrood en hard brood of scheepsbeschuit;
- alcohol: bier, brandewijn en wijn;
- specerijen en diversen: peper, kaneel, kruidnagelen, saffraan, rozemarijn en verder lekkernijen als noten, krenten, gedroogde pruimen, vijgen, kandij en suiker.

Van zijn cargazoën ter waarde van 65.982 gulden kocht de kapitein van de *Jonge Isaac* 552 slaven, van wie er tijdens de middeltocht 38 overleden. De *Willemina Aletta* had een cargazoën van 41.263 gulden geruild voor 340 slaven; van hen overleefden 25 de reis niet.

Beide schepen waren beladen met een cargazoën dat karakteristiek is voor het soort handel dat C&R dreef. Van twintig reizen van C&R kon ik de samenstelling en waarde van het cargazoën vaststellen. De waarde werd natuurlijk mede bepaald door de omvang ervan en die was afhankelijk van de tonnage van het schip. Gemiddeld lag de waarde op 45.000 gulden, variërend van

28.000 gulden op het schip '*Gulde Vrijheid*' (uitgereed in 1750) tot 66.000 gulden op een groot schip als de '*Jonge Isaac*' (uitgereed in 1756).⁷¹

De verscheidenheid aan goederen was eveneens groot.⁷² Alleen al onder het hoofd 'textiel' worden 126 verschillende soorten stoffen en patronen vermeld; het karakter van het merendeel daarvan is tegenwoordig onbekend of onduidelijk. Met 'gingans' worden lappen gekleurd katoen met een streeppatroon aangeduid, 'Guinees' zal wel een stof zijn geweest met een dessin dat langs de Golf van Guinea populair was en misschien hebben 'chello' en 'calico', dat is ongebleekt of juist bont bedrukt katoen, iets met elkaar te maken, maar namen als boekies, callewapoës, niconesen, platilles en salempouris zullen (voorlopig) onverklaard moeten blijven. De stoffen werden in stuks of 'pieces' opgevoerd, waarbij de grootte per soort verschilde.

Ondanks de enorme heterogeniteit kan de samenstelling van cargazoën zoals C&R

Tabel 2. De in- en verkoopbedragen van slaven op tien reizen zien

Schepen	Jaar vertrek	Verkochte slaven	Inkoop Afrika	Verkoop Amerika
Frans Willem	1761	276	33.539	94.624
Frans Willem	1763	275	40.009	103.940
Maria Geertrui Galei	1763	294		95.822
Willemina Aletta	1765	266	51.268	99.355
Willemina Aletta	1767	294	49.037	129.690
Willemina Aletta	1768	305	50.275	135.511
Keenenburg	1770	271	45.642	99.207
Willemina Aletta	1771	268	51.378	78.263
Guineesche Vriendschap	1774	278	50.923	91.858
Keenenburg	1775	276	46.219	83.638

inkocht in zes hoofdbestanddelen worden gesplitst:

- textiel, het grootste deel van de waarde van ieder cargazoen (50,5 %);
- geweren in vele soorten en maten, die in stuks worden gerekend (10,1 %);
- buskruit (17,5 %);
- alcohol, waarbij mout(brande)wijn de hoofdmoot vormt (10,2 %);
- metaal zoals ijzeren en koperen staven die in ponden worden gerekend, verschillende soorten messen en koperen bekkens (7 %);
- diversen, zoals spiegels in allerlei vormen, hoeden, tabak en pijpen, kralen in vele kwaliteiten en kleuren, glazen, borden, kannen, kommen, kaurieschelpen - afkomstig van de Maladiven, door de Verenigde Oost-Indische Compagnie naar Nederland gebracht en in West-Afrika gezocht als betaalmiddel - en gemunt goudgeld, meestal gouden Johannissen, een munt die

vooral in het Caraïbisch gebied circuleerde.⁷³

Helaas lenen de bronnen van C&R zich niet tot een enigszins betrouwbare berekening van winst en verlies. Bovenstaande tabel (tabel 2) laat weliswaar de in- en verkoopbedragen van slaven op tien reizen zien,⁷⁴ maar deze cijfers kunnen niet worden gerelateerd aan de andere kosten die C&R maakte, zoals last- en liggelden, gages, victualie, aankoop en verkoop van het schip en verzekeringen. Evenmin biedt het archief van C&R inzicht in mogelijke winsten op de verkoop van eventueel in Afrika gekocht goud, ivoor en tropisch hout en de in Suriname gekochte plantageproducten.

De tabel maakt wel duidelijk waarom de slavenhandel bekend stond als een bedrijf, waarmee gigantische winsten konden worden gemaakt. In de jaren zestig van de achttiende eeuw werden slaven vaak voor meer dan

twee keer hun aankooprijds verkocht en ook het slechtste resultaat in de tabel, dat van de *Willemina Aletta* in 1771, betekent toch nog een winst van ruim vijftig procent. Een reële berekening, waarbij uitgaven en onkosten zijn meegenomen, levert voor de Zeeuwse MCC een ander beeld op. Over honderd slavenreizen uit de periode 1732-1803 lag de gemiddelde winst voor dit bedrijf op iets minder dan de drie procent die men in de achttiende eeuw normaal vond op een lening. Toch leverden 54 van de honderd reizen een winstpercentage tussen de vijf en tien procent op en in de periode 1750-1780 maakte de MCC 5,6 procent winst; alleen in de begin- en de eindperiode van de MCC leed de firma verlies.⁷⁵

Van de dertig jaar dat C&R in de slavenhandel actief was, vallen de meeste in de periode 1750-1780 die voor de MCC zo gunstig was. We mogen ervan uitgaan dat ook C&R - en dan vooral in de jaren zestig - dergelijke of misschien nog hogere winsten maakte. Dat was namelijk mogelijk: de winst van Engelse en Franse slavenhalers lag tussen de zes en zeven procent. De hoge winstverwachting zal één van de redenen geweest zijn voor deelname aan de slavenhandel. C&R had daarnaast nog andere drijfveren. De verstrengeling van belangen binnen C&R, zoals het directeurschap van de negotiaties op plantageleningen en de belegging van Herman van Coopstad in de Surinaamse plantages l'Embaras en Venlo, zal de betrokkenheid van beide firmanten bij de slavenhandel hebben versterkt. De directie van C&R had immers zelf ook alle belang bij een goede en regelmatige aanvoer van slaven.

Uit mijn onderzoek blijkt dat Herman van Coopstad en Isaac Jacobus Rochussen kiene ondernemers met een groot talent voor organisatie zijn geweest. Het is geen kleinigheid om met zo'n kleine onderneming gemiddeld twee slavenscheperen per jaar met succes uit te redden, terwijl beide heren daarnaast nog andere zakelijke activiteiten - zowel binnen als buiten de firma - hadden. Herman van Coopstad ging in zekere zin 'op tijd dood' en komt daardoor tevoorschijn als een zeer succesvol zakenman, terwijl Isaac Jacobus Rochussen als bankroetier figureert. Deze vertekening doet vermoedelijk onrecht aan het handelstalent en financieel inzicht van Rochussen. Vooral door externe factoren buiten zijn macht kreeg hij de ene na de andere financiële klap te verwerken, hetgeen uiteindelijk in 1779 tot een faillissement heeft geleid. Maar ook een firma als de MCC, die zich uitsluitend met slavenhandel bezighield en niet met de exploitatie van plantages en de directie van plantageleningen, kreeg het na 1775 moeilijk.

NOTEN

1. J. M. Postma, *The Dutch in the Atlantic Slave Trade, 1600-1815* (New York 1990) 133
2. Cargazoën komt van het Spaanse cargazòn 'grote lading'; armazoën is waarschijnlijk naar analogie van cargazoën gevormd. In het Spaans betekent 'arma' bemanning.
3. J.H.W. Unger, *De regeering van Rotterdam 1328-1892* (Rotterdam 1892) in: Naemwijzer waerin getoond worden de namen en woonplaetsen van hun edele gr:achtb. de heeren regeerders, enz. der stadt Rotterdam, nr.10 A8, nr.10A10.

4. GAR, ONA 2238/989.
5. GAR, ONA 2230/344.
6. Unger, Naemwijzers 1736-1761, nr.10A8.
7. GAR, ONA 3124/265.
8. GAR, inv.nr. 199. Maatschappij van Assurantie, Disconteering en Beleening der stad Rotterdam, Assurantieboeken 222-225.
9. Unger, Naemwijzer, nr.10A10.
10. GAR, ONA 3294/205. Zie voor vicarie: H.C.H.Moquette, 'De vicarieën in de St.Laurenskerk te Rotterdam'. *Rotterdams Jaarboekje* 1920, 71-99 (92-93) en H. ten Boom, 'Rotterdam aan de vooravond van de reformatie, deel II. Vormen van devotie. *Rotterdams Jaarboekje* 1984, 185-209 (199)
11. GAR, ONA 3931/213. Testament van 17 Augustus 1770, opgemaakt bij notaris Maarten van Donk, openbaar notaris tot Kralingen.
12. GAR, ONA 3931/213-219. Testament van 21 Augustus 1770.
13. Rouw is het geschenk van rouwkleding, of geld daarvoor, dat bij het overlijden van een gezinslid aan het personeel werd gegeven.
14. GAR, ONA 3133/716-736.
15. J.Th.H. Verhees-van Meer, *De Zeeuwse kaapvaart tijdens de Spaanse Successieoorlog 1702-1713* (Middelburg 1986) 127, Bijlage XII
16. Unger, Naemwijzer, 1736-1761, nr.10A10
17. GAR, ONA 2140/1044 vermeldt Isaac Jacobus als raad en vroedschap van Vlissingen. Over het Zeeuwse leven van Isaac Jacobus is weinig bekend, omdat bij de beschieting van Vlissingen door de Engelsen in 1809 het stadhuis in brand vloog en meer dan tachtig procent van de daar bewaarde archieven, waaronder de notariële, verloren ging. In bijna alle literatuur - L. Priester, *Nederlandse houding ten aanzien van de slavenhandel en de slavernij 1596-1863*, (Middelburg 1987)221;
- J. Hudig, *Scheepvaart op West-Afrika*, (Amsterdam/Hilversum 1926) 5; K.M. Pompe, Familie Hudig (Rotterdam 1993) 32 - wordt abusievelijk melding gemaakt van het lidmaatschap van de Admiraliteit op de Maze, maar Isaac Jacobus wordt verward met zijn vader: hij was wel in dienst van de Admiraliteit, maar maakte geen deel uit van het bestuurlijke college.
18. GAR, ONA 2140/1044.
19. GAR, Familiearchief Hudig, inv. nr. 29.
20. GAR, ONA 2271/105, Huwelijksvoorwaarden, opgemaakt den 8en August 1749
21. GAR, ONA 2144/877. Pompe, *Familie Hudig*, 32-33.
22. GAR, ONA 2271/292, Testament van man en vrouw, 15 oktober 1749.
23. GAR, ONA 2273/722.
24. GAR, ONA 3276/657
25. GAR, ONA 3279/54-70, 152.
26. GAR, ONA 3284/724-735. Making in kragte van de clause Reservatoir vervat in zeker Testament op zegel van 24 gulden.
27. GAR, ONA 3280/151-528.
28. GAR, ONA 3284/724-735.
29. GAR, ONA 3463/645, Schuldbekentenis van F.W. Hudig aan I.J. Rochussen van 18.000 gulden van 40 grooten.
30. Vaak werden er leningen genegotieerd, terwijl de plantage helemaal niet in geldnood verkeerde; de leningen waren speculatie-objecten en er vond dan ook handel in negoties plaats.
31. GAR, ONA 3137/829 en 3005/1050.
32. GAR, ONA 3276/774, 829.
33. GAR, ONA 3004/1517.
34. GAR, ONA 3004/1519.
35. GAR, ONA 3279/152.
36. GAR, ONA 3005/311-313.
37. GAR, ONA 3005/1050.

38. GAR, ONA 3005/868, 871.
39. GAR, C&R, inv.nr.732. Voorstel tot afwikkeling van de boedel van C&R, ca 1777.
40. GAR, ONA 2932, f. 769-780.
41. GAR, C&R, inv.nr. 7. Een pak 'Brieven uit Suriname en Afrika, 1758, 1663, 1769-1775 en 1777'. Brief van 21 mei 1773 van N.van Bakergem uit Elmina, gericht aan C&R.
42. GAR, C&R, inv. nr. 13. Scheepspapieren van een slavenreis onder kapitein Jan de Moor naar Afrika en vandaar naar Amerika, 1750, 1 omslag. inv. nr. 17. Verkoopboek van de *Willem en Carolina* van twee slavenreizen, waarin de ruilgoederen artikelgewijs, doch verder ongespecificeerd, met de inkooprijks verantwoord worden, etc., 1754. 1 deel
- inv.nr. 36. Scheepspapieren van de *Maria Geertruy Galei* onder kapitein Godfried Beekman voor een reis om slaven naar Afrika en voorts naar Amerika, 1761, 1 omslag.
- inv.nr. 38. Scheepspapieren van de *Francois Willem of Frans Willem* onder kapitein Jan van der Sluys voor drie slavenreizen naar Afrika en Amerika, in 1760, 1761 en 1763. 1 omslag.
43. GAR, C&R, inv. nr. 738. Stukken betreffende het proces voor het zeegerecht te Rotterdam van kapitein Goke Lubberts Nap van de *Vrouwe Elisabeth*, eiser, tegen C&R en andere kooplieden als gezamenlijke bevrachters van het schip, dat in 1758 op de terugreis van Suriname door Engelse kapers naar Engeland werd gevoerd. 1759. 1 omslag.
44. GAR, C&R, inv. nr. 69. Scheepsrekening van de *Willem en Susanna* onder kapitein Jan Malmberg wegens reizen naar Suriname, afschrift, 1770 - 1772. Met bijlagen. 1 omslag.
45. P.C. Emmer, 'Het Atlantische gebied' in: F.J.A. Broeze, e.a. (red.), *Maritieme geschiedenis der Nederlanden* (Bussum 1977), III, 298 e.v.
46. Een Amsterdamse voet is 28,31 cm en een Amsterdamse duim 1/11 voet of 2,574 cm.
47. J. van Beylen, 'Scheepstypen' in: L.M. Akveld, e.a. (red.), *Maritieme geschiedenis der Nederlanden* (Bussum 1977) II, 18-32, en B.E. van Bruggen, 'Scheepstypen' in: F.J.A. Broeze, e.a.(red.), *Maritieme geschiedenis der Nederlanden*, (Bussum 1977) III 18-23.
48. GAR, C&R, inv.nr 7, Brieven van Jan Woortman, 30 oktober 1773 en Nicolaas van Bakegem, 21 mei 1773.
49. Zie bijvoorbeeld GAR, C&R, inv.nr. 36, Memorielijst van het schip de *Maria Geertruy Galei*, 16 Julij 1761.
50. De 'afpraak' met de Noord-Afrikaanse kapers was, dat bij kaping deze vrijbrief aan hen zou worden overhandigd, waarna het schip verder kon varen. De kapers ontvingen tegen inlevering van deze pas bij de admiraliteit een som geld.
51. GAR, inv.nr. 199, Maatschappij van Assurantie, Discontering & Belening der stad Rotterdam, boeken 245 en 246.
52. De 'Geoctroyeerde Sociëteit' is eigendom van de stad Amsterdam, de WIC en de familie Van Aerssen van Sommelsdijck. De directeuren komen bijeen in Amsterdam, alwaar de politiek van de kolonie wordt bepaald. Zij benoemen de gouverneur, die wordt geassisteerd door de Raad van Politie. Het basisinkomen van de kolonie bestaat uit 2½ % op alle export en een hoofdbelasting van 50 pond suiker verdeeld over iedere bewoner van de kolonie, inclusief de slaven.
53. GAR, C&R, inv.nrs. 58 en 59. Aktes van leveranties van slaven betreffende het schip de *Drie Gebroeders* 1767 en 1768. inv.nr. 98. Verkoopboek van een onbekend schip. 1771-1773.
54. GAR, C&R, inv.nr. 7, brief van 15-07-1773 van

H. Woortman, waarin hij nogmaals verzoekt om 100 stuks chitsen met rijkelijk groene couleuren. Verder klaagt hij in deze brief over de slechte negotie door onlusten van de negers in de natte maanden.

55. GAR, C&R, inv.nr. 1, Brief van de zaakwaarnemers in Suriname uit 1757.

56. GAR, C&R, inv.nr. 55.

57. Slave Folder, Description of a slave ship. M.D.C.C.L.XXXXIX. Wilberforce House Museum, Hull City, UK.

58. GAR, C&R, inv.nrs. 18, 22, 34-35. 'Costumen' was het algemene woord voor dit soort geschenken.

59. GAR, C&R, inv.nr. 30.

60. GAR, ONA, 3128/179. Getuigenverklaring van de bemanning over deze opstand.

61. Postma, 176-177.

62. Postma, 88-91, 243
GAR, C&R, inv.nr. 30 Rekening kapitein Beekman van 16 juli 1757.

63. Postma, 248.

64. Postma, 156.

65. GAR, C&R, inv.nr. 18.

66. GAR, C&R, inv.nr. 26 en 64.

67. GAR, C&R, inv.nr. 30.

68. Hoewel de Republiek officieel neutraal was tijdens de Zevenjarige Oorlog (1756-1763) werden Nederlandse schepen toch lastig gevallen door de Engelse marine.

69. GAR, C&R, inv. nr. 30. De rekeningen van de *Jonge Isaac*. GAR, C&R. inv. nr. 90. GAR, ONA 2754, f.47,128.

70. GAR, C&R, inv.nr. 64. De rekeningen van de *Willemina Alletta*. GAR, C&R, inv.nrs. 67 en 68.

71. GAR, C&R, inv.nrs. 10 en 27.

72. GAR, C&R, inv.nrs. 17, 18, 22, 34, 42, 71, 76, 79, 91-98.

73. P.J. Swakhoven, 'Valse en ligte Johannissen. Een Curaçaos handwerk en zijn gevolgen'. *Bronnen, uitgegeven door het Nederlands Muntmuseum*, 9, Utrecht 2002.

74. GAR, C&R, inv.nrs. 34, 42, 71, 76, 91-92, 94-96, 98.

75. Postma, 276-279.